

La Carta encíclica *Fratelli tutti*: una visió de conjunt

Joan Torra Bitlloch¹

Aquest article és fruit de diverses xerrades fetes sobre l'encíclica Fratelli tutti del papa Francesc, amb l'únic objectiu d'ajudar a llegir aquest text del magisteri i acompanyar l'itinerari per a extreure'n la riquesa i la profunditat del contingut que conté. I encara ho vol fer mirant de fer ressonar la literalitat dels mateixos textos una vegada presentats en el seu context. Perquè el que es vol és que tothom pugui tenir accés directe al text i en pugui veure el relleu, els eixos més importants que hi ha, la força que encomana per a la vida cristiana en aquest nostre món de primers del segle XXI, en el context de pandèmia en què revela que ha estat escrit. En definitiva, vol ser una invitació a llegir l'encíclica del papa de manera directa i personal.

Introducció

Ens proposem de fer una introducció a la Carta encíclica “Fratelli tutti” [*Germans tots*], sobre “La fraternitat i l'amistat social” del papa Francesc.² En les ratlles que segueixen no hi cap pretensió d'estudi teològic del text, sinó només la d'ajudar a fer una lectura que pugui esdevenir fructuosa per a la vida cristiana. És per això que començarem fent unes observacions prèvies sobretot de caire metodològic que ajudin a situar el context del text i a fer-ne valoració, per passar després a fer una aproximació al contingut del conjunt de l'encíclica amb una breu selecció i indicació de textos de cada capítol que facin la funció de resum.

Qüestions prèvies

És una encíclica, és a dir, el papa dona a aquest text el màxim valor. Fins ara el papa Francesc només havia qualificat amb aquesta categoria d'encíclica la *Lumen fidei*, publicada el juny de 2013, text escrit a quatre mans amb el papa Benet XVI, i la *Laudato si'*, que va veure la llum el maig de 2015, un text que tractava de “la cura de la casa de tots”, en continuïtat amb el missatge d'harmonia amb tota la creació del sant pobrissó. La va signar a Assís, a la pàtria del sant.

En aquesta ocasió també el papa ha volgut fer la signatura allà mateix amb un signe volgut que donés una continuïtat evident entre el nom que va elegir com a pontífex, l'encíclica anterior signada allà mateix i aquest

document d'ara. Tot això deu indicar una voluntat expressa de que el seu magisteri sigui interpretat també des de la figura del *poverello* d'Assís.

Una altra dada val la pena de ser destacada. En la situació actual del nostre món el papa Francesc –potser com el seu sant patró– s'ha convertit en un (potser l'únic) referent ètic i/o moral a nivell mundial! I ell no s'està pas d'actuar d'acord amb aquest paràmetre. Ja ho havien estat els seus predecessors, és veritat; però la situació actual del món, aquella que descriu ben cruament en el primer capítol, ho posa encara més de relleu. Així està donant veu a molts que no en tindrien mai.

Alguna sorpresa metodològica

Hi ha algunes sorpreses metodològiques que m'agrada ressaltar perquè crec que són importants i no haurien de passar desapercibudes. Per exemple: la gran quantitat de citacions sobretot de documents conjunts de bisbes, de conferències episcopals. Ja sabem que és normal que siguin els documents episcopals els que citin els pontificis per mostrar-ne la “recepció”; però ara és ell –el papa– qui cita els bisbes! És una bona mostra del que vol dir la “sinodalitat” en acte, no pas teòricament. A l'exhortació apostòlica *Evangelii gaudium* ja n'avançava criteris (31-32).

També deu ser normal que jo hi trobi a faltar citacions de textos dels Pares de l'Església com les que tant proliferaven en els textos sobretot del papa Benet. Ja n'hi ha, i són centrals, però hi són amb menys profusió del que jo esperaria, com és comprensible.¹ En canvi hi ha força citacions de sant Tomàs d'Aquino que deu ser central en la seva formació teològica. Al meu entendre això revela també la mà directa del papa en la redacció del text.

A més de tot això, cita amb naturalitat obres que segurament poden ajudar a aproximar el text més enllà dels cercles eclesials, cosa que ell desitja. Així trobem citada l'*Eneida* de Virgili, o les obres de Ciceró. Fins i tot –explicant això m'ho van fer notar– cita Vinicius De Moraes, la lletra de la *Samba da Bênção*, des del disc *Um encontro no Au bon Gourmet*, Rio de Janeiro (2 agost 1962) on hi diu: “La vida és l'art del trobament, tot i que hi hagi tant desencontre per la vida.” Es troba a la nota 204 del punt 215, quan parla d'una nova cultura!

El llenguatge amb què ens trobem també té molt de nou. El seu estil és més oral que acadèmic. Sembla ben bé un text dictat o gravat des del llenguatge parlat i transcrit després al paper. A vegades m'agrada dir que els seus textos s'han de llegir en veu alta per a trobar-hi cada vegada més sentit. És un llenguatge que s'entén! Per això és popular, tot i que sí que cal dir que és llarg. Fins i tot penso que és un text per a ser llegit i comentat en grups que el vulgui aprofundir a base de compartir, de dialogar. Aleshores és quan el

text dona feina, convida a canviar actituds i vida! A més ho fa des de la més radical actualitat: ell mateix diu que hi ha afegit els fragments que parlen de la nova situació creada per la pandèmia de la covid-19 que es presenta quan l'està escrivint i que ajuda a fer plantejaments encara més radicals perquè deixa al descobert tota la vulnerabilitat de les persones i de la societat en conjunt.

Les cites bíbliques

Hom no pot més que quedar sorprès per una certa absència de cites bíbliques, sobretot en el capítol primer i en el tercer. Quelcom d'això havia passat ja a la *Laudato si'*. Segur que això és així perquè la voluntat decidida és la d'arribar a tothom i, per tant, la de fer uns raonaments que no estiguin basats exclusivament en el text revelat sinó que puguin ser comprensibles fins i tot per aquells que, si es partís de l'Esclusiva metòdicament, ho rebutjarien. En canvi hi ha una peculiaritat gran del capítol segon: quin comentari més meravellós de la paràbola del Bon samarità! Aquí es tracta que el missatge de la paràbola que té aquest horitzó tan universal en boca de Jesús pugui ser transmès a tothom i comprès com un dels grans textos de la saviesa universal.

Uns eixos que la travessen

Si en l'encíclica anterior hi havia hagut sorpreses fortes entorn del concepte d'ecologia, ara n'hi ha sobre l'amistat social, la germanor, el perdó, la reconciliació i la pau, i tot ha de passar pel diàleg. Hi havia uns eixos que travessaven l'encíclica ecològica:

l'íntima relació entre els pobres i la *Només es pot entendre la persona humana des de Déu*
fragilitat del planeta; la convicció que
en el món tot està connectat; la

crítica al nou paradigma i a les formes de poder que deriven de la tecnologia; la invitació a buscar altres maneres d'entendre l'economia i el progrés; el valor propi de cada criatura; el sentit humà de l'ecologia; la necessitat de debats sincers i honestos; la greu responsabilitat de la política internacional i local; la cultura del rebuig. I fruit de tot això es formulava la proposta d'un nou estil de vida.

Ara també hi ha uns eixos que estan íntimament interconnectats i en continuïtat amb aquests enunciats abans. Així, no té cap inconvenient en dir que fa política, i que se n'ha de fer; i convidar a redescobrir el veritable concepte de política; tampoc no té cap inconvenient en fer veure que hem fet malbé una bona colla de paraules: democràcia, diàleg, solidaritat, amor, reconciliació...; i convidar a passar del món tancat al món obert. Vol fer una lectura de l'evangeli "apte per a tothom", fins i tot políticament. La categoria "universal", per a tots i tothom, i arreu i sempre, és a dir, "catòlic" en el més

genú sentit del terme, posat com a únic criteri que pot tenir futur. La categoria amistat (fins i tot la de fraternitat) per a expressar l'amor. Vol mostrar que aquests criteris són els que han de fer la política nova i oberta, l'única possible! I això només és possible des del diàleg. Però cal entendre'l bé perquè hem gastat massa les paraules i els conceptes. També el gran tema del perdó i de la reconciliació, introduïts en el nou món. Finalment és una manera de redescobrir què és ser persona humana. I en aquest context cal reivindicar amb força el paper de les religions que han de ser font de fraternitat, perquè són la gran saviesa de la humanitat.

Crec que el text clau de l'encíclica és el número 6. Allà hi ha explicat el "tutti", la catolicitat, la universalitat. I em pregunto: no ho és per a l'evangeli, per a Jesús mateix? No és aquest el motiu, la causa gairebé darrera de la mort de Jesús. Perquè el missatge evangèlic sempre és universal, és per a tots, siguin qui siguin, és per a tothom. No pot ser reduït "només" a ser un missatge més per a un grup, per a uns quants, per a una secta, tal com proven de fer reiteradament fariseus i altres grups posant a prova Jesús insidiosament; ho fan tant que finalment portaran Jesús a la creu. El missatge de Jesús no és com una manera més de ser persona humana possible a costat d'altres que podrien fins i tot ser contradictòries. La pretensió evangèlica és la de ser l'única proposta humana feta des del Déu creador i Pare. És una antropologia que sap que només es pot entendre la persona humana des de Déu. La constitució pastoral sobre l'Església en el món actual, *Gaudium et Spes* del concili Vaticà II en el n. 22 ho diu lapidàriament: "En realitat, el misteri de l'home només s'aclareix veritablement en el misteri del Verb encarnat". En aquest solc es posa el missatge de germanor universal renovat pel papa Francesc en aquest document. Ho diu amb aquestes paraules:

Les pàgines següents no pretenen resumir la doctrina sobre l'amor fratern, sinó aturar-se en la seva dimensió universal, en la seva obertura a tothom. Lliuro aquesta encíclica social com una humil aportació a la reflexió perquè, enfront de diverses i actuals formes d'eliminar o d'ignorar els altres, siguem capaços de reaccionar amb un nou somni de fraternitat i d'amistat social que no es quedi en les paraules. Si bé l'he escrita des de les meves conviccions cristianes, que m'alimenten i em nodreixen, he procurat fer-ho de tal manera que la reflexió s'obri al diàleg amb totes les persones de bona voluntat (6).

Un congrés; un llibre

Encara una darrera qüestió introductòria abans de donar veu al text de l'encíclica. A la Facultat de Teologia de Catalunya es va celebrar un congrés sobre el papa com a pastor i com a teòleg. Ara n'acaba de sortir publicat el llibre.²

Si el text que hem citat abans mostrava el papa com a pastor –el primer dels eixos del congrés i del llibre–, crec que hi ha un altre número de l’encíclica que el revela com a profund teòleg –l’altre eix–. És la dimensió transcendent que ha d’estar posada al costat de la universal ja que sinó, no és pot entendre. La fonamentació de que ha de ser “per a tothom”, “tutti”, és profundament teològica. És el número 85. Donem-li la paraula.

Per als cristians, les paraules de Jesús tenen també una altra dimensió transcendent: impliquen reconèixer el mateix Crist en cada germà abandonat o exclòs (cf. Mt 25,40.45). En realitat, la fe emplena de motivacions inaudites el reconeixement de l’altre, perquè qui creu pot arribar a reconèixer que Déu estima cada ésser humà amb un amor infinit i que “amb això li confereix una dignitat infinita”. A això s’hi afegeix que creiem que Crist va vessar la seva sang per tots i per cadascú, per la qual cosa ningú no queda fora del seu amor universal. I si anem a la font última, que és la vida íntima de Déu, ens trobem amb una comunitat de tres Persones, origen i model perfecte de tota vida en comú. La teologia continua enriquint-se gràcies a la reflexió sobre aquesta gran veritat (85).

Finalment potser caldria dir: el papa Francesc, pastor i teòleg, per *tutti*.

Una mirada al contingut, amb uns textos seleccionats

Val la pena fer aquesta mirada, però val la pena fer-la deixant parlar els mateixos textos papals més que no pas explicant-los. Tot amb tot em veuré obligat a fer referència als epígrafs del text que em semblen més fonamentals tot convidant a llegir-los i obviant el fet de transcriure’ls llargament.

L’encíclica està concebuda des d’aquell esquema ja clàssic del veure, jutjar i actuar. D’alguna manera aquest esquema ja havia estat present a l’anterior, la *Laudato si’*. I això no és pas cap novetat. Segurament que justifica també allò que deïem abans sobre la geografia de les notes a peu de pàgina, o sobre el fet que finament

L’encíclica està concebuda des d’aquell esquema ja clàssic del veure, jutjar i actuar.

“la reflexió s’obri al diàleg amb totes les persones de bona voluntat” (6). El text amb que encapçala el document (1) ho deixa palès.

Un món tancat

Els mateixos títols posats a cada capítol són reveladors del contingut. Així el primer, porta el títol de “les ombres d’un món tancat” [9-55]. Tinc el ferm convenciment que es pot dir que el món és tancat quan no s’adreça a tots, als

“Fratelli tutti” que deia el mateix “sant Francesc d’Assís per adreçar-se a tots els germans i germanes, i proposar-los una forma de vida amb gust d’Evangeli”. Un món que no sigui per a tots, és un món que queda tancat en ell mateix, en els moviments egoistes que poden acabar com acaba sempre l’egoisme, amb la insatisfacció, la infelicitat i potser arribar a l’autodestrucció. Un món que no respectarà ja els mateixos drets humans que corren el perill de ser només drets d’uns quants. Un món on la informació satura de notícies immediatistes les persones que vivim interconnectades com mai, però on aquesta exhaustiva informació no transmet pas cap saviesa humana. Per tot això, enmig d’aquest món amb les xacres i flagells més recents, cal fer ressonar un clam d’esperança per a tots. És el que vol fer el document. Uns textos ens mostren aquesta descripció del món, des de la cruesa en la descripció del món (33), fins a fer ressonar tants camins d’esperança (54).

El Bon samarità

El títol del capítol segon és “un estrany en el camí” [56-86]. Un comentari preciós, extens i profund a la paràbola del Bon samarità (Lc 10,25-37), amb una proposta concreta, la de fer que el missatge de la paràbola més enllà del rerefons que té de missatge i llenguatge religiós concret, pugui ser entès i proclamat com adreçat a tothom, a “tutti”, perquè al cap i a la fi, la descripció feta en el capítol primer, una mirada dura que podria semblar negativa i tot, ha estat feta perquè als deixebles de Crist, com diu el n. 1 de la *Gaudium et spes* del Vaticà II, “no hi ha res veritablement humà que no trobi ressò en el seu cor”. La invitació és a que passi el mateix amb tothom perquè “la paràbola s’expressa de tal manera que qualsevol de nosaltres pot deixar-se interpel·lar per ella” (56).

El resum personal de la paràbola (69) és digne de ser recordat: “Afrontem cada dia l’opció de ser bons samaritans o indiferents viatgers que passen de llarg. I si estenem la mirada a la totalitat de la nostra història i al llarg i ample del món, tots som o hem estat com aquests personatges: tots tenim una mica de ferit, una mica de bandoler, alguns cosa dels qui passen de llarg i alguna cosa de bon samarità.”

Cap a un món obert

Cal “pensar i generar un món obert” [87-127] com diu el títol de capítol tercer. L’afirmació del text és taxativa: “Només en el conreu d’aquesta

L’amor farà transcendir la categoria màxima de socis que cerquen benefici propi, per arribar a l’amistat social.

manera de relacionar-nos farem possibles l’amistat social que no exclou ningú i la fraternitat oberta a tothom” (94). Només l’amor pot fer que el món deixi de ser tancat per a

El Papa Francesc firmant l'encíclica Fratelli tutti a Assís, al costat de la tomba de Sant Francesc.

molts i sigui obert per a tothom, sigui per a “tutti”. I no hem de tenir por de parlar de l’amor més enllà de les fronteres de la religió. L’amor farà transcendir la categoria màxima de socis que cerquen benefici propi, per arribar a l’amistat social. I la solidaritat prendrà el seu sentit més universal: “Solidaritat és una paraula que no cau bé sempre, jo diria que alguns cops l’hem transformada en una mala paraula, no es pot dir; però és una paraula que expressa molt més que alguns actes de generositat esporàdics. És pensar i actuar en termes de comunitat, de prioritat de la vida de tots sobre l’apropiació dels béns per part d’alguns. També és lluitar contra les causes estructurals de la pobresa, la desigualtat, la falta de treball, de terra i d’habitatge, la negació dels drets socials i laborals” (116).

Un cor nou, obert a tothom

Però res d’això no és possible sense un canvi de cor, sense tenir “un cor obert al món sencer” [128-153] com titula el capítol quart. No es tracta d’un canvi d’estructures; no es tracta de proposar pautes d’acció que solucionin les coses de manera automàtica, no! Res d’això no és possible sense canviar el cor de les persones; aquesta és sempre la lectura evangèlica, feta proposta per a tothom. Una proposta per la gratuïtat, una proposta, en fi, pel bé comú com a motor de canvi. Diu el n. 140:

Qui no viu la gratuïtat fraterna converteix la seva existència en un comerç ansiós, està sempre mesurant el que dona i el que rep a canvi.

Déu, per contra, dona gratis, fins al punt que ajuda àdhuc els qui no són fidels, i “fa sortir el sol sobre bons i dolents” (Mt 5,45). Per alguna cosa Jesús recomana: “Quan tu facis almoïna, mira que la mà esquerra no sàpiga què fa la dreta, perquè el teu gest quedi amagat” (Mt 6,3-4). Hem rebut la vida gratis, no n’hem pagat res. Llavors tots podem donar sense esperar res, fer el bé sense exigir tant a aquesta persona a qui hom ajuda. És el que Jesús deïa als seus deixebles: “De franc ho heu rebut, doneu-ho també de franc” (Mt 10,8).

Una política millor: l’amor

Aquesta és “la millor política” [154-197] que descriu el capítol cinquè. Dues frases crec que resumeïxen molt bé el que s’està dient. “El menyspreu dels febles pot amagar-se en formes populistes, que alguns utilitzen

Els “camins de retrobament” s’omplen de paraules raonades i explicades per a tothom, i que portades a la pràctica van obrint el món tancat: diàleg, amabilitat, veritat, pau, perdó, reconciliació, cultura, solidaritat.

demagògicament per als seus fins, o en formes liberals al servei dels interessos econòmics dels poderosos” (155). Només la caritat pot fecundar la política nova. “Aquesta caritat, cor de l’esperit de la política, és sempre un amor preferencial pels últims, que està darrere de totes les accions que es facin a favor seu. Només amb una

mirada l’horitzó de la qual estigui transformat per la caritat, que el mena a percebre la dignitat de l’altre, els pobres són descoberts i valorats en la seva immensa dignitat, respectats en el seu estil propi i en la seva cultura, i per tant veritablement integrats en la societat. Aquesta mirada és el nucli del veritable esperit de la política” (187).

Retrobar-nos en amistat social

El capítol sisè, “diàleg i amistat social” [198-224] així com el setè, “camins de retrobament” [225-270], s’omplen de paraules raonades i explicades per a tothom, paraules que portades a la pràctica van obrint el món tancat: diàleg, amabilitat, veritat, pau, perdó, reconciliació, cultura, solidaritat. “En molts llocs del món calen camins de pau que duguin a cicatritzar les ferides, es necessiten artesans de pau disposats a generar processos de guarició i de retrobament amb enginy i audàcia” (225). I acaba parlant de la guerra i de la pena de mort, amb uns textos importants i definitius.

La saviesa de les religions

Finalment, el capítol vuitè, el darrer, “les religions al servei de la fraternitat en el món” [271-287], perquè “no pot admetre’s que en el debat públic només tinguin veu els poderosos i els científics. Hi ha d’haver un lloc per a la

reflexió que procedeix d'un rerefons religiós que recull segles d'experiència i de saviesa" (275). Aquesta saviesa ha de portar pau, mai no ha de ser generadora de cap violència. I és des d'aquesta saviesa compartida per les religions que es fa una crida a tothom, "tutti", per a fer realitat aquesta món nou. Ja abans ha dit que "el perdó i la reconciliació són temes fortament accentuats en el cristianisme i, de diverses formes, en altres religions. El risc està a no comprendre adequadament les conviccions creients i presentar-les de tal manera que acabin alimentant el fatalisme, la inèrcia o la injustícia, o d'altra banda la intolerància i la violència (237).

El papa ho resumeix amb paraules d'una bellesa i d'una profunditat encomiables i diu que "des de la nostra experiència de fe i des de la saviesa que ha anat amassant-se al llarg dels segles, aprenent també de les nostres moltes debilitats i caigudes, els creients de les distintes religions sabem que fer present Déu és un bé per a les nostres societats. Cercar Déu amb cor sincer, sempre que no l'entolem amb els nostres interessos ideològics o instrumentals, ens ajuda a reconèixer-nos companys de camí, veritablement humans" (274). I conclou:

Per aquestes raons, si bé l'Església respecta l'autonomia de la política, no relega la seva pròpia missió a l'àmbit privat. Al contrari, no "pot ni deu quedar-se al marge" en la construcció d'un món millor ni deixar de "despertar les forces espirituals" que fecundin tota la vida en societat. És veritat que els ministres religiosos no han de fer política partidària, pròpia dels laics, però ni tan sols ells poden renunciar a la dimensió política de l'existència que implica una constant atenció al bé comú i la preocupació pel desenvolupament humà integral. L'Església "té un paper públic que no s'esgota en les seves activitats d'assistència i educació" sinó que procura "la promoció de l'home i la fraternitat universal". No pretén competir amb poders terrenals, sinó oferir-se com "una llar entre les llars –això és l'Església–, oberta [...] per a testimoniar al món actual la fe, l'esperança i l'amor al Senyor i a aquells que ell estima amb predilecció. Una casa de portes obertes. L'Església és una casa amb les portes obertes, perquè és mare". I com Maria, la Mare de Jesús, "volem ser una Església que serveix, que surt de casa, que surt dels seus temples, que surt de les seves sagristies, per acompanyar la vida, sostenir l'esperança, ser signe d'unitat [...] per tendir ponts, esbotzar murs, sembrar reconciliació" (276).

En definitiva, doncs, un text digne de ser llegit, aprofundit, compartit. No podem fer més que agrair el do d'aquest magisteri per a la nostra vida cristiana i eclesial... per "tutti".

¹ Degà de la Facultat de teologia de Catalunya.

FRATELLI TUTTI: LA FRATERNITAT, CAMÍ PER A LA PAU

² L'edició catalana es troba a: Papa Francesc, *La fraternitat i l'amistat social. Carta encíclica "Fratelli tutti"*, Documents d'Església 1116 (2021) 2-60. I també a: Papa Francesc, *Fratelli tutti* (Germans tots). *Carta encíclica del papa Francesc*, Barcelona (col·lecció Documents del Magisteri 71), Barcelona: Editorial Claret 2020.

³ Ho dic sobretot per la meua condició de professor de patrologia.

⁴ Daniel Palau (Ed.) *Francesc, pastor i teòleg. Actes del congrés "L'aportació del papa Francesc a la teologia i a la pastoral de l'Església" (Barcelona, 12-14 de novembre de 2019)*, (Sant Pacià Books, Universàlia núm. 2) Ateneu Universitari Sant Pacià - Facultat de Teologia de Catalunya 2020.